

DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL

Bianca Luciana SABIESCU,
doctorandă

SUMMARY

The notion of „fair trial” is widely used by the Stasbourg jurisprudencials bodies to designate all rights provided by article 6 CEDO litigants.

Any person who is accused of having committed a crime is presumed innocent until proven guilty, has the right to be informed about the accusation, and the right to prepare his defense, to defend himself in person or through counsel, rights to has witnesses and interpreters, etc.

The right to a fair trial is a fundamental right to a special role because it depends on proper settlement of all cases, which will definitely influence involved litigans future, including their freedom.

Keywords: fair trail, jurisprudencials bodies, litigans, counsel, witnesses.

REZUMAT

Noțiunea de ”proces echitabil” este foarte utilizată de organele jurisprudențiale de la Strasbourg, pentru a desemna ansamblul drepturilor oferite justițiabililor prin art. 6 al CEDO.

Orice persoană care este învinuită că ar fi săvârșit o infracțiune este prezumată nevinovată pînă la proba contrarie și are dreptul de a fi informată despre acea învinuire, dreptul de a-și pregăti apărarea, de a se apăra personal sau prin apărător, dreptul de a avea martori și interpreți etc.

Dreptul la un proces echitabil este un drept fundamental și are un rol special, deoarece de el depinde soluționarea corectă a tuturor cauzelor, lucru care va influența viitorul justițiabililor implicați, inclusiv libertatea lor.

Cuvinte-cheie: proces echitabil, organe jurisprudențiale, justițiabili, martori.

Introducere. Sorginta concepției Lasupra drepturilor omului se găsește în sistemele de gîndire stoice, naturaliste, grecești și romane din Antichitate.

În baza suveranității de care dispun, statele pot încheia în orice domeniu, inclusiv în domeniul de față, convenții internaționale prin care intră în relații unele cu altele și care atrag răspunderea lor, în cazul în care angajamentele nu sînt respectate.

Convențiile respective creează pentru statele-părți obligația de a promova și ocroti drepturile omului, dar și dreptul pentru comunitatea internațională, în ansamblul său, de a veghea la respectarea drepturilor și libertăților în fiecare țară, implicînd dreptul acesteia de a interveni în modalitățile și condițiile convenite, în cazul în care asemenea drepturi și libertăți ar fi încălcate într-un anumit stat.

Preeminența reglementărilor internaționale nu înseamnă însă scoaterea drepturilor omului din competența națională a statelor. Aceste drepturi sînt recunoscute și garantate de țările respective prin includerea lor în legislația națională.

Exercitarea, respectarea și garantarea drepturilor omului sînt strîns legate de organizarea vieții politice, economice și sociale, statul fiind singurul care le poate garanta prin lege. Măsurile exercitării și protecției acestor drepturi diferă de la o țară la alta.

Pot exista și reguli cutumiare, ele trebuind a fi transpuse în norme de drept intern.

Aceste drepturi, avînd un caracter universal, se cer a fi respectate de orice cetățean și în raporturile cu semenii săi.

Unul din principalele și importante drepturi ale omului este *dreptul la un proces echitabil*.

Scopul prezentului studiu. Un element esențial al vieții este asigurarea unei conviețuirii cît mai pașnice a tuturor oa-

menilor. Acest lucru este totuși un ideal, deoarece între persoane pot apărea diferite neînțelegeri. Astfel, cînd un individ este acuzat că a săvârșit un fapt ilegal, el are dreptul să dovedească falsitatea acestei acuzații. Aceasta se poate înfăptui printr-un proces care trebuie sa fie corect, lucru consacrat și asigurat prin art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului – dreptul la un proces echitabil.

Interesul ce se manifestă față de această problematică se datorează nu numai unei preocupări reale față de necesitatea promovării și garantării drepturilor și libertăților inerente ființei umane, ci și ca urmare a faptului că, de multe ori, prin neglijarea sau încălcarea flagrantă a acestor drepturi și libertăți s-au creat situații conflictuale de natură a pune în pericol climatul de pace, stabilitate și securitate, astfel cum acestea, din păcate, se înregistrează în multe părți ale lumii și chiar pe continentul european, în zilele noastre.

Drepturile omului fac parte integrantă din sistemul politic specific fiecărei națiuni. Evoluția lor este strîns legată de cooperarea în acest domeniu pe plan internațional.

Rezultate obținute și discutii. La baza înțelegerii cît mai clare a conceptului de *proces echitabil* [1, art. 6], stau o serie de noțiuni care trebuie asimilate cît mai corect.

F. Quillere-Majzoub susține că un proces echitabil implică ideea de stat de drept care are ca și caracteristici eliminarea arbitrarului și domnia legii. Aceste două obiective echivalează cu oferirea unor garanții în materie procesuală, atît din punct de vedere al extinderii noțiunii de proces asupra unor domenii ce țin de instanțele administrative ori disciplinare, cît și prin delimitarea liniei de echilibru dintre protecția drepturilor fundamentale și alte interese ale statelor [2, p. 15-16].

Opinia lui **Jacot-Guillarmod** referitor la noțiunile de *drepturi și obligații civile și acuzații în materie penală*, este că jurisprudența le-a definit în mod autonom făcînd abstracție de dreptul intern al statului respectiv [3, p. 50], dar acordînd în același timp un rol primordial dreptului intern în definirea acestor noțiuni [3, p. 62-63].

Curtea lasă astfel posibilitatea statelor de a încadra o pretenție ca fiind drept sau obligație. Nu contează natura legii (administrativă, comercială, civilă), nici natura organului competent, ci doar natura intrinsecă a aceluia drept. Astfel, pentru ca un drept să fie calificat drept civil, trebuie doar să aibă caracter civil în dreptul intern sau caracter patrimonial.

Competența materială a Curții în domeniul atingerilor aduse dreptului la un proces echitabil este limitată doar de caracterul contencios al procedurii incriminate (principii ale procedurilor contencioase sînt publicitatea, oralitatea, independența instanței, contradictorialitatea etc.), nefiind aplicabilă în procedurile necontencioase, adică atunci cînd părțile nu sînt în conflict, ci au un interes comun, sînt inutile garanțiile care să le asigure egalitatea în fața judecătorului.

Concepția lui **F. Majzoub** referitoare la noțiunea de *materie penală*, constă în necesitatea creării unor criterii în baza cărora dispozițiile art. 6 să poată fi aplicate unui număr cît mai mare de situații, deoarece au fost încercări ale statelor de a scoate anumite infracțiuni din domeniul penal, ocolind supracontrolul Curții și aducînd astfel atingeri principiului protecției drepturilor convenționale [2, p. 30-31].

Curtea a raportat definiția *materiei penale* la trei criterii:

- criteriul calificării interne presupune faptul că instanța europeană cercetează prima dată dacă textul care definește compor-

tamentul sancționat face parte din dreptul penal al statului în cauză;

- criteriul naturii faptei incriminate prezintă un element de diferențiere între dreptul penal și cel disciplinar;

- criteriul scopului și severității sancțiunii aplicate introduce în noțiunea de materie penală acele fapte în cazul cărora scopul și gravitatea sancțiunii sînt apropiate de dreptul penal clasic.

T. Draganu consideră că accesul liber la justiție este un drept fundamental [4, p. 117], cu caracter nonabsolut, care face parte din ordinea juridică europeană [4, p. 245; 137, p. 31], principala sa consecință fiind marja de apreciere mult mai restrînsă, lăsată statelor pentru a aplica această libertate.

Există însă și posibilitatea renunțării la acest acces liber la justiție, atît în penal, cît și în civil, prin recurgerea la arbitraj, inculpatul plătind o amendă compozitorie pentru a evita procesul penal [4, p. 14].

Efectivitatea accesului la justiție implică trei așa-zise condiții:

a) *Eficacitatea accesului la justiție* – adică statul respectiv trebuie să permită oricărei persoane accesul la justiție, astfel încît acea persoană sa-și apere interesele sale prin susținerea litigiului în fața judecătorului.

b) *Prima jurisdicție a instanței* – adică obligația statelor de a acorda tribunalului o competență de plină jurisdicție, pentru a-i permite să examineze fondul cauzei, atît din punct de vedere al aspectelor de fapt, cît și al celor de drept.

F. Sudre și **C. Picheral** consideră că atunci cînd organele de control europene utilizează noțiunea de *plină jurisdicție*, pare că acestea verifică nu numai puterea pe care o are un judecător cu privire la soluția care urmează a fi dată, ci și puterea de investigație a acestuia, anume posibilitatea deschisă de lege spre a cunoaște afacerea dedusă judecării sub toate aspectele de drept și de fapt [5, p. 201].

Ca exemplu, **G. A. Ruiz** [6, p. 63] scria că legea engleză care prevedea posibilitatea controlului jurisdicțional al deciziilor organelor administrative cu privire la dreptul de vizită al unui părinte, privind un copil plasat sub asistență publică, violează dreptul de acces liber la justiție, întrucît instanța putea să verifice doar dacă administrația nu a acționat într-o manieră nerezonabilă și inechitabilă.

c) *Accesul real la justiție* – reprezintă obligația pozitivă a statelor de a asigura în mod real posibilitatea oricărei persoane de a-și susține cauza în fața unui judecător.

Caracterul nonabsolut la justiție îi aduc însă și unele limitări. În general, el poate suferi limitări din partea puterii de stat, cu scopul salvărdării altor interese, ca drepturile și libertățile altora. Totuși, aceste limitări ale accesului la justiție se conciliază cu dispozițiile art. 6, doar în măsura în care ele vizează un scop legitim și există un raport de proporționalitate între mijloacele utilizate de stat și scopul vizat.

Limitele exercitării dreptului de acces

la justiție sînt diverse și numeroase. În linii mari, ele țin de următoarele condiții:

a) *Condiții de formă*, adică anumite condiții de formă, stabilite de către stat, pentru sesizarea unui tribunal. De exemplu: hot. KADLEC și alții [1, p. 303].

b) *Condiții privind termenele* – constau în stabilirea unor termene, fie de prescripție, fie de decădere, pentru sesizarea unei instanțe.

Termenul de prescripție indică intervalul în care, dacă nu este exercitat, se poate pierde dreptul la acțiune în sens material. Termenul de decădere se referă la intervalul de timp în care, dacă anumite drepturi nu au fost exercitate, după expirarea lui aceste drepturi se pierd.

Aceste termene, scria **J. Sace**, la o privire mai atentă vor evidenția ideea că ajută la desfășurarea bunului mers al justiției, sporindu-i chiar celeritatea, cu condiția ca persoana în cauză să aibă un interval de timp suficient pentru a putea acționa [7, p. 781].

c) *Condițiile privind plata* ori consemnarea unor sume de bani. Accesul la un judecător poate fi condiționat de plata unei taxe de timbru sau de punerea unei cauțiuni. Astfel, accesibilitatea justiției nu echivalează cu gratuitatea ei, excepție fiind cauzele penale.

d) *Existența unor imunități* – se referă la imunitățile conferite unor anumite categorii de persoane, cum ar fi: persoane juridice de drept public străine sau internaționale, alte state sau organizații internaționale, dar și la imunitățile de drept intern conferite parlamentarilor, diplomaților etc.

e) *Condiții privind impunerea unor proceduri prealabile sesizării instanței*. Aici pot intra: procedura concilierii în materie comercială ori a litigiilor dintre avocați; procedura prealabilă în materia contenciosului administrativ etc.

f) *Alte limitări ale dreptului de acces în justiție* pot fi considerate atingeri la dispozițiile art.6.

Tribunalele care soluționează atingerile dispozițiilor art. 6, trebuie să îndeplinească anumite calități. Din acest punct de vedere, **J. Callewaert** susține că art. 6 impune statelor obligația de a crea un sistem judiciar care să garanteze neutralitatea instanței [8, p. 119], iar **P. Lambert** completează că acest lucru îi conferă judecătorului poziția de arbitru neutru față de părți [9, p. 621].

R. Koering Joulin consideră că tribunalele trebuie să asigure, de asemenea, independența și imparțialitatea membrilor săi, cerințe care trebuie să caracterizeze întotdeauna activitatea jurisdicțională [10, p. 765] și care reprezintă și o obligație pozitivă a statelor de a asigura neutralitatea puterii judecătorești.

J. Pradel definește imparțialitatea drept calitate a celui care statuează după cum îi dictează conștiința, păstrînd balanța egală între acuzare și apărare [11, p. 693].

A. Ashworth vorbește despre „teoria aparenței”, conform căreia nu este necesar ca cel care invocă lipsa de neutralitate a in-

stanței să probeze că în realitate aceasta nu a fost neutră față de părți, ci e suficient să probeze că pentru un observator exterior cauzei există aparența unei lipse de neutralitate [12, p. 264].

Imparțialitatea este definită și de **D. Rijs** ca fiind înlăturarea situațiilor în care o instanță se pronunță asupra unei cauze înainte de judecarea ei [13, p. 13].

Independența instanței, așa cum o definește **J. F. Renucci**, constă în lipsa oricărei subordonări a organului de jurisdicție chemat să soluționeze un litigiu, atît față de părți, cît și față de orice formă de putere [14, p. 212].

M. D. Marty descrie în lucrarea sa cum nerespectarea obligației de imparțialitate atrage nulitatea procedurii realizate [15, p. 200].

În doctrină, imparțialitatea a fost clasificată diferit. Unii autori, precum **R. K. Joulin**, disting între imparțialitatea subiectivă și cea obiectivă, pe care alții autori o critică [16, p. 1], iar alții disting între imparțialitatea personală și cea funcțională, care este cam unanim acceptată.

Celeritatea, definită de **J. Robert**, se referă la soluționarea unei cauze într-o perioadă de timp rezonabilă. Soluționarea cu întîrziere a unei pricini poate avea multe urmări negative: se compromite credibilitatea și eficacitatea ei; în penal se poate prelungi starea de nesiguranță a unei persoane cu privire la situația sa; în civil, un timp prea lung poate duce la apariția unor inegalități morale și financiare între părți [17, p. 265].

Trebuie însă menționat un echilibru vădit între celeritate și realizarea unei judecări complete și corecte din toate punctele de vedere.

În concluzie, numai o evaluare a tuturor elementelor fiecărei cauze poate conduce în mod real la posibilitatea calculării unei durate cît mai rezonabile a unei proceduri [2, p. 85].

Din întreg conținutul art. 6, la o analiză mai atentă, se vor evidenția o serie de „garanții” pe care dispozițiile art. 6 „le creează” în favoarea persoanelor. Unele garanții sînt explicite, fiind clar enunțate, iar altele doar implicite. Le vom analiza împreună, deoarece toate aceste garanții au doar un singur scop: să servească persoanelor interesate, asigurîndu-le astfel înfăptuirea corectă a justiției. Ele sînt:

A. Egalitatea armelor. Asigură posibilitatea oricărei persoane de a-și expune punctul de vedere în fața tribunalului, în condiții în care să nu o dezavantajeze față de celelalte părți sau față de acuzare. Această garanție e valabilă atît în materie penală, cît și în materie civilă.

B. Principiul contradictorialității (e strîns legat de A).

Impune judecătorului obligația de a asigura dezbaterea în contradictoriu între părți a oricărui aspect, element, probă etc. a cauzei.

C. Obligativitatea motivării hotărîrilor. Este esențială atît pentru înfăptuirea justi-

ției, cât și pentru părți, care vor observa în pronunțat acea hotărâre.

D. *Admisibilitatea echitabilă a probei*. Convenția permite statelor-membre să reglementeze regulile de utilizare și forța probantă a mijloacelor de probă. Tribunalele naționale pot aprecia toate mijloacele de probă folosite în fața lor, Curtea putând stabili doar dacă acele mijloace de probă au fost administrate în mod echitabil.

E. *Oralitatea procedurii*.

Printr-o procedură orală se poate garanta faptul că spusele oricărei părți sînt „ascultate” efectiv de către judecător, nu doar „auzite”, ca și în cazul procedurilor scrise. Totuși, oralitatea procedurii nu are caracter absolut, existînd unele derogări: cînd procedura privește aspecte tehnice, care fac obiectul unor probe scrise etc.

F. *Limba în care se desfășoară procedura*.

Procedurile se desfășoară de obicei într-o limbă cunoscută de către părți și folosind un limbaj cât mai clar și normal, pentru a putea fi înțeles de către acestea. În situația în care una dintre părți nu cunoaște sau nu vorbește limba în care se desfășoară procesul, aceasta are dreptul la un interpret, care o va asista gratuit. Interpreții se folosesc mai ales în materie penală, dar nu sînt excluși nici din cauzele civile.

G. *Dreptul de a fi prezent la propriul proces – adică dreptul persoanei de a asista la propria sa judecată*. Există diferențe între penal și civil în privința acestui drept. Dacă în civil prezența părților nu este obligatorie, în penal prezența părților este „cam” obligatorie. Totuși există și cazul în care inculpatul a renunțat, printr-un act neechivoc, la dreptul său de a fi prezent la propriul proces.

H. *Garanții speciale în materie penală*. Sînt importante deoarece consecințele soluționării unui proces penal sînt foarte importante (mai importante decît cele din civil). Aceste garanții speciale sînt expres prevăzute în conținutul art. 6, par. 2 și 3. Principalele garanții speciale în penal sînt:

a) Prezumția de nevinovăție (art. 6, par. 2). Este cea mai veche și cea mai celebră garanție procedurală din penal.

b) Dreptul la tăcere și privilegiul contra autoincriminării. Nu există definiții exacte legate de aceste două garanții.

De obicei, statele au doar obligația de a-l informa pe cel acuzat cu privire la dreptul său de tăcere, fără a determina conținutul acestui drept.

c) Dreptul de a fi informat asupra acuzației (art. 6, par. 3, lit. a). Orice persoană are dreptul de a cunoaște foarte detaliat natura și cauza acuzației ce i se aduce.

d) Dreptul de a dispune de timpul și de facilitățile necesare apărării (art. 6, par. 3, lit. b). Orice acuzat are dreptul de a dispune de tot timpul și de toate facilitățile necesare pentru a-și pregăti apărarea.

e) Dreptul la asistență (art. 6 par. 3, lit. c). Orice persoană acuzată de a fi săvârșit o infracțiune are dreptul de a se apăra el însuși

sau de a fi asistat de un apărător ales sau numit din oficiu.

f) Dreptul de a convoca și interoga martorii (art. 6, par. 3, lit. d). Orice acuzat are dreptul de a interoga martorii acuzației și ai apărării

g) Dreptul la un interpret (art. 6, par. 3, alin. 3).

Concluzii. Cele mai coerente teorii despre drepturile omului au apărut și s-au cristalizat în cultura europeană în secolele XVIII–XIX. Pe parcursul anilor, vor apărea instrumente juridice de transpunere în prevederi legale a acestor drepturi.

Cel mai important act internațional cu privire la aceste drepturi este „Declarația Universală a Drepturilor Omului”. Ea are caracter de universalitate.

Instituția drepturilor omului are „caracter bivalent”, fiind în același timp o instituție de drept intern, integrată normelor constituționale, și totodată o instituție de drept internațional, ce dă expresie unui principiu juridic obligatoriu în relațiile dintre state.

Convențiile și pactele internaționale au fost transpuse și individualizate în normele de drept intern (prevederile lor). Îndepărtîndu-se de la soluția tradițională a aplicării convențiilor internaționale pe plan intern prin intermediul legilor adoptate în temeiul lor, prevederile art. 20 din Constituție au consacrat principiul „self executing”, conform căruia aceste convenții sînt direct aplicabile, fără a mai avea nevoie de ecranul legii.

Legiuitorul va trebui întotdeauna și obligatoriu să verifice dacă proiectele de legi pe care le adoptă corespund cerințelor în domeniu cuprinse în tratatele internaționale la care România este parte. Totuși, supremația Constituției nu permite ratificarea unui tratat internațional care ar contraveni prevederilor sale. Dispozițiile tratatelor internaționale nu au forță juridică superioară prevederilor Constituției. Dacă există nonconcordanțe, fie tratatele sînt ratificate cu rezerve, fie numai după revizuirea Constituției.

În domeniul drepturilor omului, Pactele și Convențiile internaționale cu privire la ele sînt prioritare față de legislația internă din acest domeniu. Totuși, această prioritate nu mai operează, dacă legislația română este mai favorabilă titularului dreptului.

Pe plan internațional, principalul document în acest domeniu este Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a libertăților fundamentale. Convenția este completată de 11 protocoale adiționale.

Această Convenție a fost primul instrument de drept internațional care a organizat apărarea individului în fața propriului stat, garantîndu-i drepturile și libertățile fundamentale. Astfel, a fost creat un mecanism regional eficace pentru protecția acestor drepturi, statele-membre angajîndu-se nu numai să își asume obligații, dar să recunoască faptul că indivizii dispun de drepturi proprii într-o legislație internațională.

Trebuie să reținem că, indiferent de titularul dreptului încălcat sau atins, acesta are

obligația de a se adresa cu prioritate instanțelor interne competente, și numai în subsidiar instanțelor internaționale. Principiul fundamental care guvernează reglementarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor români este egalitatea lor în drepturi.

Deși multe cauze în domeniul drepturilor omului și a libertăților fundamentale au fost soluționate definitiv de instanțele interne, unele au ajuns la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, a cărei hotărâri sînt, după cum știm, definitive și irevocabile.

Dreptul la un proces echitabil are o importanță deosebită, nerespectarea lui ducînd la privarea altor drepturi: dreptul la libertate, dreptul de proprietate etc. În urma unui proces „neechitabil” se poate aduce atingere aproape oricărui drept protejat prin Convenție, pentru că orice astfel de drept poate constitui obiectul unui litigiu.

Ideea unui proces echitabil implică ideea de stat de drept, care are drept caracteristici eliminarea arbitrarului și domnia legii.

Datorită importanței sporite, acest drept apare și în Carta drepturilor fundamentale a UE (9 decembrie 2000, Nisa, șefii de stat și de guverne au cerut Parlamentului European, Consiliului European și Comisiei să aprobe Carta) sub forma dreptului la un recurs efectiv și de a accede la un tribunal imparțial.

Referințe bibliografice

1. Radu Chirita. *Convenția europeană a drepturilor omului*. Legi comentate, vol. 1, art. 6. București: Ed. C.H. Beck.
2. F. Quillere – Majzoub. *Le defense du droit a un proces equitable*. Bruxelles: Ed. Bruylant, 1999.
3. Jacot-Guillarmond. *Regles, methods et principes d'appréciation dans la jurisprudence de la cour europeene des droits de l'homme*. Paris: ed. Economica, 1995.
4. T. Draganu. Consideratii critice cu privire la caracterul absolut atribuit dreptului la liber acces la justiție de Legea de revizuire a Constituției din 21.xi.2003. În: PR nr. 4, 2004.
5. F. Sudre, C. Picheral. *La diffusion du modele europen du proces equitable la documentation francaise*. Paris, 2003.
6. G. A. Ruiz. *Human rights and non-intervention in the Helsinki final act*, 1977.
7. J. Sace. *Services sexueles et prescription civile*. RTDH, 1998.
8. J. Callewaert. *Temoignages anonymes et droits de la defene*. RTDH, 1990.
9. P. Lambert. *La restitution au juge de son role arbitraire*. RTDH, 1996.
10. R. Koering – Joulin. *La notion europeene de tribunal independant et impartial au sens de l'article 6 par. 1 de la Convention Europeene de Sauvegarde des Droits de l'Homme*. RSC, 1990.
11. J. Pradel. *La notion europeene de tribunal independant impartial selon le droit francais*. RSC, 1990.
12. A. Ashworth. *Article 6 and the fairness of trials*. CLR, 1999.
13. D. Rits. *Impartialite et justice penale*. Paris: ed. Cujas, 1997.
14. J. F. Rnucci. *Droit europeen des droits de l'homme*. Paris: ed. L.G.DJ, 2001.
15. M. Delmas Marty. *Procedure penales d'europe*. Paris: ed. Puf, 1995.
16. R. Ksring Joulin. *Le juge impartial*.
17. J. Robert. *Droits de l'homme et libertis fondamentales*. Paris: ed. Montchrestien, 1996.